

ŽIVOT SLOHOVÝ, ŽIVOT ZVLÁDNUTÝ

Zamyšlení nad teoriemi Bohuslava Brouka

Helena Jarošová

Svět věcí

Téma vztahu člověka k věcem v Broukově spisu *Lidé a věci* se logicky váže k zájmům, které do válečných let věnoval každodennímu životu – sportu, smyslu práce a rekreace, erotickému životu, manželství aj. Zmínku autora o hypertrofovaném shromažďování věcí za válečné nouze je nutno vzít v úvahu, nicméně jako zdůvodnění tak zásadní analýzy světa věcí je nedostačující. Autorův záběr a důkladnost, s jakou k analýze přistupuje, musí být hlubší už proto, že se jí připravuje na budoucí teorii životního slohu.

Nuže, Broukovy *Lidé a věci*, vydané v roce 1947,¹ rok před emigrací, jsou na první čtení obdivuhodnou, místy karikaturní a úsměvnou, přece však za každou cenu systematickou analýzou nejrozvodivnějších příčin našeho lpění na věcech, kterými se obklopujeme v reprezentačních i soukromých pokojích, jimiž zahlcujeme sklepy, půdy a komory svých příbytků, které zneužíváme a *deklasujeme na kerámy* nebo na nich *pošetile lpíme*, protože mají jistou pofidérní hospodářskou, etiketní, památkovou nebo *nepodstatnou emotivní* funkci. Tyto

---

1 / BROUK, Bohuslav. *Lidé a věci*. Praha: Václav Petr, 1947.

věci nejen zabírají naše životní prostory, ale ubírají nám možnost rozumně žít a jakožto nepodstatné a nerozumné předměty znamenají také mrhání materiálem, pracovní energií, a jsou tudíž v soukromém i celospolečenském měřítku nehospodárné.

Různé předměty kultovní, fetiše a *krámy* (u Brouka terminus) se zmocňují našeho života a ten tak plyne v péči o ně, v povrchních aktivitách, pošetilých zvycích a konvencích, s nimiž jsou spjaty. Brouk odmítá vše, co je jenom trochu cítit procovstvím, tedy neautentičností, neoprávněností, co nemá praktický dopad a udržuje se pouze jako statutární symbol. Tak za *balast* považuje i učení se jazykům nebo běžnou amatérskou hru na hudební nástroj (či jeho vlastnění). Balastem a planým *keramařením* jsou sběratelství a všechny tzv. koničky. Krámem je fotoaparát v rukou amatéra, který za něj vydá tisíce a přitom nemá koupelnu. *Lidé touží po krámech... z bídy, ... pro bédnost toho, jak mohou uspokojovat své základní potřeby (necesarie)*. Kdyby lidé *náležitě bydlili, jedli, šatili se apod. ... nebyli zavalováni existenčními starostmi, puritánskými příkazy v erotickém životě atd. ... nenahrazovali by život pošetilými požadavky*, míní Brouk (*Životní sloh II*)¹.

Funkce věci, které Brouk postupně odhaluje, důsledně kategorizuje a často příkře pojmenovává, aby po detailní analýze našich příbytků, skříní, polic a zásuvek zůstaly v našem vědomí zřetelně trčet jako věci nehodné rozumného, *nového* života. Jejich seznam je téměř nekonečný, funkce se vzájemně prolínají, doplňují a anulují až k nepřehlednosti. I dnešní čtenář je většinou fascinován autorovými objevy a kritickými, nemilosrdnými poznámkami, občas se musí usmát, když se v hledáčku *krámovitých* předmětů ocitnou pokojové květiny, ptáci v klecích, domácí mazlíčci i lidé, nebo když se nejednou připomíná *vrkoč milenciných vlasů převázaný stužkou* jako příklad památky *pošetilé* funkce. Přesto je čtenář vtažen do očištěné a vše racionalizující inventarizace a nakonec zůstává přesvědčen,

---

1 / Jedná se o část spisu, která není součástí přítomného svazku; více viz ediční poznámka.

že vskutku v tom přeplněném a zaběhaném světě věcí není něco v pořádku a že by i on patrně rád pozbyl oněch dotčených zbytečností, nastoupil novou cestu, cítil se svobodný, nezávislý, rozumný a jistý si tudíž nejenom přehledností příbytku a svého života v něm, ale nejspíš také i sám sebou.

Přivedl nás k této očistě psychoanalytik, jímž Brouk může slout, navyklý vynášet na světlo a opatřovat pravými jmény ukryté vrstvy vědomí i nevědomí? Nebo surrealista právě vyléčený z objevování a uctívání bizarních snových i reálných objektů, jak naznačuje Marie Langerová?¹ Možná také, možná oboje, ale především tu promlouvá Bohuslav Brouk – příslušník generace prodchnuté modernitou, žijící duchem avantgardy, opírající se v předválečném Československu o ducha a produkty purismu a funkcionalismu, který zřejmě zdejší společnosti vyhovoval mentálně, kdoví možná i pro jeho protestantské kořeny. Daly se tu vidět funkcionalistické stavby, interiéry, nábytek, sklo, keramika, textil, o funkcionalismu se psalo a debatovalo nejen na stránkách odborných listů, funkcionalismus se mohl cítit i jako hlubší princip, který došel svému vnějšímu vyjádření. V českém pánském časopise *Gentleman* (1929, r. VI, č. 3) evokuje žurnalista Josef Šíma následující situaci: je přijat v moderní vile s trubkovým nábytkem a je mu předloženo jídlo. Kultura pokrmu se se svou složitostí a nečitelností pohybuje někde v baroku. V tom případě, píše Šíma, by měl být nad jídelním stolem kazetový strop, sousedka v krinólině a on sám v sametovém obleku s mečem po boku. Tak moderní vila a její zařízení volaly po jednoduché, lehké a srozumitelné stravě, která tu k celkovému duchu chyběla, respektive české tradiční jídlo zde působilo neslohově.

Současnou dobu a její styl života a uvažování vystihuje princip jednoduchosti, hygieny, široce pojaté racionalizace a *necessismu*, soustředující lidské potřeby na nejnutnější. Vyhovoval by českým *nece-*

---

1 / LANGEROVÁ, Marie. Svůdnost avantgardy, fetišistický jazyk. *Česká literatura*, 2007, r. LV, č. 6, s. 831, ke stažení na www.ucl.cas.cz.

sisťm názor pana Goga, napůl prost'áčka, napůl ironického modernisty, literární postavy Giovanniho Papiniho¹, který nutný způsob syzení odkazuje do ústraní? Jíst by podle něj lidé měli jednotlivě, v podobné intimitě jako konají vyprazdňování, takže by v lidských příbytcích byly vedle WC nápojové a alimentární kabinky s označením AA? Nikoliv, s tím by ani Karel Honzík ani Bohuslav Brouk jistě nesouhlasili a Brouk sám mnohokrát připomíná, že stravování má být potěšením, nikoliv nezbytností či *trappnou povinností*. Pro modernizaci české kuchyně by však byl, určitě by měla být slohovou.

Pro nový život v nové republice²

Z širší modernity oslovuje Brouka racionalita, vůle koncipovat vše, co je objektivně uchopitelné, čitelné jako užitková funkce. Individuální lze podřídít celospolečenskému, jedinečné obecnému, a proto jsou modernímu duchu doby i Broukovi přijatelné standardizace a typizace. Život ve městech – seizmografech modernity – je roztráštěn, děsí svou rostoucí rozličností i rozrůzněností životních způsobů. Umění, móda vše se mění a je vystřídáno jiným, ač ještě předchozí nebylo zažito, vědomě odloženo. Ontologicky znejistěný jedinec hledá oporu. Brouk je přesvědčen, že *život touží po ustálení, konsolidaci a zákonitosti... spěje ke slohu jako ideální formě života* (*Životní sloh* I).

Na poli životního slohu si Bohuslav Brouk dobře rozumí s dalšími dvěma osobnostmi naší avantgardy – architektky Karlem Honzíkem a Ladislavem Žákem. Všechny tři je třeba považovat s jejich zájmem o každodenní životní kulturu, urbanismus, město a jeho provoz, krajinu a životní sloh za originální součást naší meziválečné avantgardy a za přínos k evropským avantgardám tohoto období. Rozhodnost

1 / PAPINI, Giovanni. *Gog*. Přel. N. Tučková. Praha: Volvox Globator, 1992, s. 163.

2 / Z. první věty Broukových *Lidí a věcí*, s. 7.

s jakou vyjadřovali své myšlenky každý zvlášť i dohromady, pocházela bezpochyby i ze vzájemného posilování, z vědomí, že jeden každý nedělá něco čím je osamocen – fakt, s nímž často zápolí duchové malých, jazykově a politicky uzavřených národů či států.

Další osobou, ke které se všichni odkazují a která jim usnadnila řešení pojmu sloh a slohovost, byl architekt Oldřich Stefan. Z útlého dílka *Sloh a architektura*¹ se stane uznávanou charakteristika slohu *jako výrazové jistoty doby*. Brouk ji bude modifikovat na *jistotu ve výrazech*, vyrovná se však s jiným, zásadnějším názorem na sloh.

Brouk pátrá po svébytných znacích slohové výrazové jistoty a dospívá k tomu, že její *nejvlastnější charakter vyplývá z rozpětí slohů na celý život*, proto je sloh *životním slohem*, a *nikoliv snad jen záležitostí uměleckou*. Určuje sloh jako *obecně platnou a jednotícím duchem doby zplacenou jistotu ve výrazech všech životních projevů*. Jeho sloh se soustřeďuje na mimoumělecké, nikoliv jen na umělecké složky života.² Sloh dělá slohem, dle Brouka, jeho jednotná osobitá tendence, v níž lidé v dané době *smýšlejí a jednají a jež dodává každému jejich životnímu projevu zvláštní, charakteristický výraz*. Výraz akceptuje Brouk jako pojem širší než forma a možná, dodáváme, vhodnější pro významový odstín znamenající bezprostřednost. Výraz dle něho lépe vyjadřuje *zevní charakter našich projevů*, a proto je *vhodný pro vědu o životním slohu čili o slohu pojatém v celém svém rozsahu*. Postupně Brouk opouští historické příklady a podřizuje teorii životního slohu současně se *utvářejícím* rysům/výrazům slohovosti a hlavně těm, které mají být teprve budovány, tvořeny, ustaveny a také kontrolovány. Nové životní výrazy se prý *podarí stanovit až pečlivým studiem (Životní sloh II)*.

---

1 / STEFAN, Oldřich. *Sloh a architektura*. Praha: S. V. U. Mánes, 1940.

2 / Ani ve Stefanově *Slohu a architektuře* nechybí kritika dosavadního chápání slohu a slohovosti. Je přitom opatrnější a ač nikoho necituje, je zřejmé, že se seznámil s panujícími teoriemi, okruhem vídeňských a českých historiků umění (o nich viz VACKOVÁ, Růžena. *Věda o slohu*. I. Praha: Aula, 1993) a opatrně formuluje tento závěr: *Toužíme my dnes po poznání celého řetězce vztahů, které jsou jednak mezi... tvarovými znaky navzájem, jednak mezi nimi a širšími slohovými podklady, jakožto živnou půdou každého slohu... vidíme celé oblasti společného slohového zaměření. Sloh té které doby se nám jeví jako její výrazová jistota.* (s. 10 a 12)

Stanovením slohu jakožto životního slohu je Brouk nucen vzít v úvahu *ducha doby*.¹ *Jednotící duch doby* způsobuje, že v nově vznikajících životních složkách jsou vedle výrazů originálních i výrazy přejaté z dřívějšíka; slohové výrazy jsou produktem jednotícího ducha doby. *Duch doby je možno pokládat za jednotící-slohovný jen tehdy*, když poskytuje *přesné směrnice pro všechna životní odvětví, direktivy, které nelze v žádném případě vyčíst z pouhých několika nově formovaných jevů*. Ovšem jednotícím duchem doby může být i to, že je nejednotný, a doba tudíž neslohová.

Nejcelistvěji se projevuje slohový duch doby v *našem slohovém myšlení a cítění, v nejtypičtějším symptomu svébytnosti slohu*. Dnes bychom právě my, s nedávnou zkušeností s tzv. socialistickým slohem, podtrhli Broukovo upozornění, že myšlení nelze zaměňovat za ideologii, pokud ano, potom musí být *náležitě slohově opracovaná, stravovaná, než se stane slohovou*, tj. jen základnou slohového myšlení a cítění. Na dotvrzení uvádí, že ani křesťanství ani marxismus nestačily k ustavení slohu.

Brouk následně uznává, že by se slušelo určit *svěbytný komplex životních projevů*, může se však uchýlit jen k hrubému výčtu, bez bližší specifikace. Ten začíná bydlením, ošacováním, pokračuje sexualitou, zahrnuje i práci, výrobu, osídlení, strukturu společnosti, řeč, chování, myšlení a cítění, náboženství, vědy, filosofii, umění – zkrátka vše, co dle něj může nabýt slohového výrazu. Když zmiňuje rodinu, chybí jedinec, o němž jinde prohlašuje, že za slohu žije svým osobitým životem. Brouk předpokládá *rozrůzněnost slohu*, jeho bohatost, pestrost a ujišťuje, že obava z uniformizace života lidstva nehrozí.

V druhé části rukopisu *Životního slohu* (II. Výzkum a tvorba lidového životního slohu) je ukryta soustava speciálních disciplín – ortobiotiky, biognóze a biopolitiky. Složku *bio* trojice teoretiků

---

1 / Poměrně neurčitý, i když dosud užívaný a ničím nenahrazený pojem ducha doby Brouk přitom opomenul ocenit jako zdroj mód, které v rámci úvah o životním slohu odsuzuje jako poštetilé lpění na novotách.

vždy s oblibou užívala (Honzík – sloh bioplastický, Stefan – sloh biomorfní), vyjadřovala výchozí i cílové vztahování se k životu jako faktu biologickému i činitele dynamičnosti a proměnlivosti. *Ortobi-otika* měla být nová normativní a praktická vědní disciplína, která by vědeckými metodami zkoumala životní způsoby, což posud kuse a nesoustavně prováděla etnologie a kulturní dějiny. Souhrnnou vědou o životních způsobech lidstva měla být *biognóze* – multidisciplinární větev, na níž by participovala kulturní antropologie, demografie, sociologie a psychologie. K soustavě nových disciplín patří i noví činitelé – *ortobiotikové*, Honzík mluví o *programátorech* nového slohu, *znalcích* životního slohu nebo *specialistech syntézy*.

Nejsporněji vychází třetí složka Broukovy vědecké soustavy – *biopolitika*, na základě empiricky podložených norem vědecky promyšlená *taktika*, utvářející skutečný život. S ní se objevují v Broukově textu slova připomínající ideologickou rétoriku reálného socialismu: *zakazovat, odrazovat, znesnadňovat, dovolovat*. Brouk například naznačuje, jak to bude s oblíbenými vázičkami, dekorativními předměty, *treta-mi*. *Krámy jsou pařeňišťem nevkusu*, v budoucnu se ovšem hned tak neztratí, jejich spotřeba se však může usměrňovat. Protože dekorativní předměty budou navrhovat projektanti (designéři), budou se lidem líbit méně, nebudou po nich tolik bažit. Jejich omezení by mohly regulovat i daně, které by na ně byly uvaleny jako na předměty zbytečné a nežádoucí, slohově a hodnotově neperspektivní. *Kramaření* by se mohlo také zakázat ve veřejných místnostech. Ovšem *propagace nového životního slohu může být účinná jedině v tom případě*, že ji bude provázet *převýchova lidstva*, s novým vyučovacím tématem – *umění žít*.

Čtenář se nemůže zbavit pocitu, že se tu připravuje násilí, že bude zbaven svobody rozhodování, že se mu bude vnucovat idea, o kterou nestojí. Co bylo v tomto směru cílem Broukových snah?

Nelze obejít jeho proklamaci, již se chápe jako *vyznavač kultu člověka* a jeho života. *Příští formy pro život a ne život pro formy* – deklaruje ve druhé části svých statí o životním slohu. Český filosof Antonín

Mokrejš¹ k této problematice života píše: *Péče a ochrana i úcta a obdiv člověku umožňují, aby zablédl vlastní vpletenost do souvislosti celku a přijal odpovídající vazby nikoli jako ochuzení či obroženi svého života, nýbrž jako základ vlastní svobody a předpoklad životního naplnění.* Názor filosofa by byl Broukovi blízký, vždyť všechnu tu očistu života od zbytečnosti a hledání opravdového života dělal proto, aby člověka osvobodil a připravil, uvolnil k životu *kultivovanému, oduševnělému, žitému niterně* (Životní sloh II).

Přestože Brouk vždy zdůrazňuje nutnost debatovat, nejdříve zkoumat a závěry podřizovat vědeckým poznatkům, staví se k složitě problematice, kterou si předsevzal, spíše jako sociolog, případně psycholog, kulturní antropolog nebo estetik. Postrádá však hledisko filosofa. Filosofické hledisko postrádáme v Broukových analýzách věcného světa, v otázkách životního slohu chybí hledisko smyslu života, který měl být v případě programovaného nového slohu náležitě zkoumán a vyjádřen. Obrátme opět pozornost k Mokrejšovu textu: *V trvalé nepřítomnosti smyslu nedokážeme žít. Potřeba smyslu se tak přirozeně váže s potřebou řádu a ukazuje se, že v trvalé absenci smyslu a v čirém chaosu nemůžeme jako lidé existovat... Nutnou tvořivost života, životní tvorbu příznačnou pro odpovídající úroveň života, lze tedy vymezit jako vytváření smyslu a zakládání řádu a popsat jako překonávání vnitřní roztržitosti i neuspořádanosti života a jako boj s chaosem.*² Filosofický pohled na život odhaluje přirozenou potřebu řádu.

Jiné situace, jiné rámce

Již doba, v níž Brouk píše svůj projekt slohu pro příští společnost, byla několik desítek let neslohovou a neslohovou zůstala až dosud. Realitou se v jeho zemi naopak stalo beztrždní společenské zřízení s plánovanou výrobou a spotřebou a se všemi nástroji státní a ideologické moci.

1 / MOKREJŠ, Antonín. *Umění. a k čemu?* Praha: Triton, 2002, s. 135.

2 / *Ibid.*, s. 15.

Také v socialistickém Československu se uvažovalo o novém slohu, důsledně ovšem s „předponou“ socialistický. Systém dovolil rozvinout jistý překotný a ne vždy důsledně vědecký výzkum, který předchází teoretická východiska Honzíkova, Žákova a Broukova zahrnoval jen sporadicky a částečně. Od 60. let otázky způsobu života přebírá nový pojem volný čas, do něhož se mnohé otázky kvality života a vnitřních vazeb složek životního způsobu soustřeďují. V tomto sběrném pojmu, v teoretických úvahách a v empirických sondách (např. sociologa Jiřího Linharta) se začínají objevovat určité typické okruhy životních projevů a inklinací k trávení volného času, takže se připouští různorodost životních způsobů, stylů, životních a kulturních vzorů, které odhalují, že je možné doplnit (nebo nahradit?) vizi jednotného slohu. V západní literatuře se píše o kvalitě života, zřídka o stylu a vůbec ne o životním slohu.

Spotřební nouze a výrobní neefektivnost socialismu podpořila kramaření a nově nechala vyrůst a rozrůst amatérské řemeslnické činnosti, kterými si část obyvatelstva opatřuje věci zbytné a hlavně nezbytné (nábytek, motorismus, svršky oděvní), kterých se nedostává na trhu. Design výrobků přes všechny i institucionálně zajišťující kroky až do roku 1989 nefunguje.

Předchůdcem designu, který se v západní a střední Evropě definitivně ustaluje až se 60. lety, byla dnes pozapomínaná teorie zahrnující estetickou stránku výroby, pracovních nástrojů a spotřebních předmětů – průmyslová estetika. Její chartu v roce 1956 formuluje na mezinárodní konferenci v Paříži francouzský inženýr Jacques Viénot. Je to poslední charta ochraňující spotřebitele, ustavující jako podmínku kvalitního designu solidní materiál, ekonomičnost výrobních nákladů, a tedy solidní cenu, odmítající módnost a zbytečnou stylizaci, zabraňující vzniku předmětů, které by vedly k záhubě lidstva (atomové zbraně) atd. Podobný etický rozměr lze vyčíst i z leckterých požadavků vznesených v předchozím desetiletí naším Bohuslavem

Broukem. Vedle jeho zásad a zásad průmyslové estetiky následný průmyslový design zklamal. Stal se v tichosti, v podobě kdy si odmítaného amerického stylingu a také přes všechny své původní cíle, efektivní i efektní součástí kapitalistického systému výroby. Pokračující éra neslohovosti nastoluje jako program sledovaný a podporovaný výrobou, obchodem a reklamou individualizaci života, ústí ve všeobecně známou pluralitu životních způsobů. Proti všemu úsilí o tvorbu životního slohu, abychom parafrázovali Brouka, proti zušlechťující síle slohovosti jako jistých výrazů ducha doby, zvítězila móda. Broukem odmítaná prošetilou zálibu v novotách se rozrostla a zůstala určující kvalitou nejenom oděvní kultury a těla, ale veškerého hospodářského a politického života společnosti, kde ve formě stylismu kotví i v oblasti kdysi hrdé disciplíny designu.

Průmyslové společnosti západního bloku rozděleného světa se staly spotřebními. V popředí se ocitly věci, předmět se zmocnil člověka, jeho psychiky i morálky a Erich Fromm přichází s mementem, zda mít, anebo být.¹ Předmět-objekt se zdokonalil, stal se svůdnějším a více žádoucím, dokonalým a ještě dokonalejším, krásnějším. Vyjadřuje touhy, vztahy mezi lidmi, dělí den, sezóny, roky, vyplňuje čas. Předměty subjekty zastupují, znamenají. Pojem fetiš je již těžké diferencovat od jiných vztahů, zakořenil a není proč o něm zvláště hovořit, na něj upozorňovat, jak to činil kdysi Brouk. A tak se s koncem 60. let vynořuje záplava literatury z pera předních sociologů a filosofů, marxistických i nemarxistických, všichni analyzují, kvalifikují a varují před světem předmětů. Je to doba přínosná, skrze ní současný člověk může nahlédnout nebezpečí světa předmětů, jak jen si může přát, když si přečte *Systém předmětů* Jeana Baudrillarda, spisy Pierra Bourdieua analyzující třídní kořeny vkusů, *Život – návod k pou-*

---

1 / Viz FROMM, Erich. *Mít, nebo být*. Přel. J. Lusk. Praha: Aurora, 2001.

žítí Georgese Pereca nebo *Teorii předmětů* Abrahama Molesse.¹ To, s čím si dělali zmínění a další autoři starosti, co nově klasifikovali a objasňovali a co před nimi viděl neméně hrozivě Bohuslav Brouk, vyřešil dnešní, konzumem byt' jen zčásti pohrdající jedinec takto: na prahu svého života přijde bydlet do pokoje s koupelnou a čajovou kuchyňkou, s ruksakem, počítačem, univerzální oděvní výbavou, matrací a varnou konvicí. Nemá okrasné předměty, nemá zásoby, nemá auto. Každý den odejde do práce, někde se nají, často cestuje, nezakořeňuje. I jeho přátelé vedou svébytný život – jedni směřují k hnutí dobrovolné skromnosti, druzí žijí na venkově a orientují se na hodnoty spojené s přírodou a ekologií. K historii těchto konceptů života, jejich řádů či jenom k vědomé tvorbě života patří myšlenky Bohuslava Brouka, jeho modernistické hodnotové krédo.

---

1 / Poslední vydání: BAUDRILLARD, Jean. *Le système des objets*. Paris: Denoël-Gonthie, 1984; BOURDIEU, Pierre. *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Ed. de Minuit, 1992 (angl. vydání pod názvem *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* je zčásti ke čtení na <http://books.google.com>; PEREC, Georges. *Život – návod ke použití*. Přel. K. Vinšová. Praha: Mladá fronta, 1998 a MOLES, Abraham A. *Théorie des objets*. Paris: Ed. Universitaires, 1972.